

JAN KJÆRSTAD

SLEKTERS GANG

Fortellinger fra et glemt land

ROMAN

ASCHEHOUG

Jan Kjærstad:

- Kloden dreier stille rundt*, 1980
Speil. Leseserie fra det 20. århundre, 1982
Homo Falsus eller Det perfekte mord, 1984
Det store eventyret, 1987
Menneskets matrise, 1989
Jakten på de skjulte vaffelhjertene, 1989
Rand, 1990
Forføreren, 1993
Hos Sheberasad, fantasiens dronning, 1995
Erobreren, 1996
Menneskets felt, 1997
Oppdageren, 1999
Tegn til kjærlighet, 2002
Menneskets nett, 2004
Kongen av Europa, 2005
Kjærstads matrise. Samlede essays med bonusspor, 2007
Mirandas skattkammer, 2008
Jeg er brødrene Walker, 2008
Normans område, 2011
Stein blir kaptein, 2012
Menneskets vidde, 2013

Denne boken er produsert på et miljøgodkjent trykkeri.

© 2015 H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo

www.aschehoug.no

Satt med 10,5/12,8 pkt. Sabon hos Type-it AS, Trondheim 2015

Omslag: Terese Moe Leiner / Blæst

Papir: 80 g Holmen Book Cream 1,6

Printed in Latvia

Livonia Print, Riga 2015

ISBN 978-82-03-35941-5

ISBN 978-82-525-8549-0 (Bokklubben)

DET PERSISKE BLIKK

Vi har naturligvis vurdert andre åpninger, men vi starter her, med selskapet som utviklet seg mot et punkt der Rita Bohre fikk lyst til å hente ned Toledo-sverdet fra sin plass over peisen – ikke fordi hun ville stikke det i noen, men fordi de mannlige gjestene oppførte seg som smågutter og flatsiden av klingene kunne brukes til å rise dem med.

Alt begynte ellers bra. Hun hadde kjøpt blomstene selv. Før om årene hyret hun hjelp når hun forberedte disse mye omtalte kveldene, men i år ble de få – det var da heller ikke et rundt tall som skulle feires. Hun hadde fått Dagny til å bistå og ville servere de samme rettene som alltid ble servert, et ritual; alle visste hva som sto på menyen. Rita danderte halvparten av tulipanene i en krystallvase midt på bordet. Hun hadde kjøpt blomstene i Vika, hun måtte uansett en tur inn til byen, det var slett ikke alt hun fikk tak i her ute. Det var rart å tenke på at tulipaner, løkene, hadde representert uhorvelige verdier da de først kom til Nord-Europa. Og nå, en april dag i 1940, gikk man bare inn i en butikk, pekte mot de grønne vesenene kledd i fargerike turbaner og valgte ut akkurat så mange man ønsket, og uten at det kostet for mye.

Tiden.

Før på dagen, på vei hjem, hadde hun steget av toget og spasert sakte langs perrongen, nærmest nikket til stasjonsbygningen, som til en gammel venn, en man deler minner med. Hun hadde sett mange av Europas prangende jernba-

nebygninger, hun hadde en gang gått av på endestasjonen for Orientekspressen i Sirkeci, Istanbul – lik en overdådig moské – men ingen stasjon var kjærere enn denne, ved bygrensen og elven som rant ut i en av fjordens mange små armer.

Med blomsterpakken i den ene hånden og handlevesken i den andre krysset hun Drammensveien, travlere år for år, la den lille klyngen av butikker bak seg og kom inn på de rolige, smale veiene som snodde seg langs og opp mot høydedraget mellom fjorden og Fornebulandet. I byen var det nesten bart, her ute lå det fremdeles snø, i skyggen større fonner. I en hage hadde to gutter stilt opp et geledd av små snømenn som de nå forsøkte å kaste ned. “Der falt obersten din!” hørte hun. Gutter og krig. Hvorfor ville aldri jenter finne på en slik lek? Hun smilte og fortsatte opp bakken, gledet seg over et intenst fuglekvisper fra kjerret, snuste ut i luften og fornemmet eimen av vår. Hun hadde vokst opp i dette landskapet, kjente hver knaus, hvert tre, hver portstolpe, visste hvem som bodde i husene innenfor eller som hadde bodd der, forretningsfolk, redere, embedsmenn, kunstnere, akademikere – og kongen over dem alle, Fridtjof Nansen, i skråningen på den andre siden av høyden. Det var mange staselige hus, ikke minst skipsreder Klaveness’ hvite festning på toppen, hun så det tydeligere nå enn i barndommen, for da var hun ikke i tvil om at hun selv bodde i den mest eventyrlige av alle villaene på Lysaker, eller iallfall på Lagåsen som deres område etter hvert ble kalt. Det var besteforeldrene hun kunne takke for dette, morfaren og hans formue, mormoren og hennes spesielle smak.

Slik vi ser det for oss, eller forsøker å se det for oss, ville det ikke være utenkelig om Rita Bohre stopper et øyeblikk i oppkjørselen og nyter synet av murvillaen, ikke langt fra toppen, og nærmest gravd inn i åsen der den heller svakt nedover før den langstrakte hagen ender i et brattheng eller noe i nærheten av et stup. Rita tenkte alltid at huset i seg selv var et kunstverk. “Palladio,” sa mormoren, som hadde

greie på arkitektur i en tid da svært få kvinner hadde, eller ville ha, greie på arkitektur. “Villa Barbaro,” sa mormoren. Rita tenkte at Thea Bohre nok hadde fått vite dette i ettertid, og da Rita som voksen så bilder av Villa Barbaro, nord for Venezia, så hun at likheten ikke var altfor stor, selv om Villa Bohre hadde klassisistiske trekk, kanskje til og med inspirert av renessansearkitekten Palladio – hvis det da ikke var en protest mot den nasjonalromantiske dragestil, iblandet sorenskriverstil, som grep om seg på denne tiden og som etter hvert også skulle prege mange av husene som ble reist i nabolaget. I tillegg hadde Villa Bohre to lave fløyer som strakte seg symmetrisk ut på hver side av det toetasjes midtpartiet. Det som allikevel skilte eiendommen mest fra den italienske praktvillaen, var hagens karakter av ordnet villnis, samt frukttrærne og de høye løvtrærne, med den veldige, pyramideformede eika i sentrum, lik et tuntre. Og aller mest: at man ikke så ut over vide oppdyrkede jorder, men ut over en gråblå fjord. “Er ikke det Norge?” skulle mormoren ha sagt en solsprakende maidag, etter at de hadde bodd der i noen år. “Se en fjord gjennom blomstrende epletrær?”

For Rita hadde det vært kort vei til huset der Erik Wereniskiold sto i sitt atelier og malte den samme utsikten, det hadde vært kort vei til Polhøgdas tårn hvor Fridtjof Nansen satt og var melankolsk.

Nå var begge døde.

Tiden.

Dette året, 1940, falt Ritas bursdag, 6. april, på en lørdag. Rita hadde alltid satt pris på å være født i begynnelsen av april, fordi hele årstiden skapte en oppløftende ramme om feiringen. Men i år, særlig de siste dagene, hadde en uro tatt bolig i henne. Det var som om hun fornemmet en svak rystelse i bakken. For selve Historien rørte på seg. Hun følte at et eller annet ville skje. Noe lille Norge aldri før hadde opplevd. At nordmenn, på en helt annen måte enn tidligere, kunne bli viklet inn i et uoversiktlig, verdensomspennende drama.

Tross engstelsen hadde hun bestemt seg for å være positiv, og kanskje var det derfor hun tok et glass sherry allerede mens hun gjorde de siste forberedelsene; hun drakk ellers sjelden, hun hadde ikke til hensikt å ende lik moren som hadde sett sine siste år gjennom et portvinsslør, portvin som hun kamuflerte ved å drikke den av en tekopp. Men sherryen gjorde godt. Hun skjenket i et halvt glass til og oppdaget samtidig at det skjulte seg en annen type nervøsitet bak uroen. Som om hun var redd for å ikke strekke til. Hvorfor? Hun var 44 år. Hun hadde utrettet forbløffende ting. Hun hadde, som en av få kvinner, en fast stilling på universitetet. Hun hadde tre flotte barn. Et hus som folk misunte henne. Ingen mann, men allikevel. Hvorfor så opprømt? Hvorfor denne plutselige usikkerheten?

Gjestene sto i stuen og snakket sammen foran de høye vinduene som vendte mot fjorden. Herrene i smoking, damene i lange kjoler. Rita nøt synet. Liksom et tegn på sivilisasjon, noe som kledte de fire søylene i gavlveggen utenfor. Etter at Neon-kretsen gikk i oppløsning, hadde hun drømt om å starte en salong, invitere et kresent utvalg mennesker til sin romslige stue, oppmuntre til stimulerende samtaler, opplesninger, konserter. Det ble aldri noe av, hvis da ikke dette var hennes salong, bursdagen, en gang i året.

Også gjestene fikk sherry. Det var godt å bli kvitt noen av de mange flaskene moren etterlot i kjelleren. Det hadde dannet seg to grupper. Guttene og Maud, de to herrene og Ragnhild. Rita betraktet dem mens hun satte glassmuggene med vann på bordet og tente stearinlysene. Rødvinsflaskene til hovedretten sto åpnet på den gamle skjenken av valnøttre. Sigurd og Harald, sønnene, så plutselig voksne ut, og det skyldtes ikke bare antrekket. De *var* voksne. Og like blonde som sin far. Ariske, som en tysker ville sagt. Hvor ofte hadde hun ikke vært fortvilet over alle rampestrekene da de var yngre, lekser som ikke ble gjort, den farefulle klatringen i

høye trær, de brutale snøballkrigene om vinteren, de halsbrekkende kjelketurene i Korketrekkeren. Men se på dem nå! En pryde. Så forandret. Hun hadde ikke lest yngstebror Griegs siste roman, men hun likte tittelen, lånet fra Henrik Wergeland: *Ung må verden ennu være*. Sigrid Undset tok feil da hun pukket på at menneskenes hjerter ikke forandret seg. Alt, også arten *Homo sapiens*, det hardt prøvede mennesket, var i utvikling.

Men bak: steinen i magen. Avisene skrev om hav fulle av krigsskip. Noen mente at Norge kunne bli invadert.

Björg, datteren, fant alltid et påskudd for å forsvinne ved slike anledninger. Hun var sikkert hos Esther, den stillfarne og gåtefulle venninnen. Rita håpet datteren ville dukke opp. Om ikke annet kunne hun spille litt piano for dem, noe som løftet, kanskje Bach, en av de engelske suitene, en av dem som ikke gikk i moll; ingen middag, ingen samtale, kunne få en bedre opptakt enn Johann Sebastian Bachs toner, et hint om hvor langt mennesket kunne nå med sin imaginasjon, sin skaperkraft. Det måtte aldri mistes av syne, samme hvor dystre utsiktene var: JSB-korreksjonen.

Ja. Hun trengte trøst. Det slo henne der hun sto og betraktet gjestene fra spisestuen. For det var også noe annet. Hun hadde gått rundt og vært lei seg helt fra hun fikk beskjeden om at hun ikke ville få den nye stillingen hun søkte, en stilling hun alltid hadde drømt om. Et slag. Og hun reagerte ikke med harme, men med sorg. Stengte seg inne. Det var godt å ha mennesker rundt seg igjen. Familien. Venner.

Rita hvilte blikket mot den tiltrekkende kvinnen som begge sønnene forsøkte å stå tettest mulig inntil, mens Maud, den unge damen, stadig gikk et lite skritt bakover, som for å få pusterom. Svart hår. Allikevel med et skjær av rødt. En glød. "En felles venninne," ifølge guttene. Blek hud og høye kinnben. Grønn kjole. Et blikkfang, ingen tvil om det. En slik Werenskiold ville ha likt å male. Kunne to gutter og en jente være venner? Bare venner? Men hadde ikke Rita selv opp-

levd noe lignende for mange herrens år siden, med Konrad og Max? Hun stusset allikevel over at Sigurd og Harald sto med armene rundt hverandre. De pleide aldri å stå slik. Det var som om de sto på en scene og forsøkte å spille to brødre som var bestevenner.

Hvordan gikk det med suppen? Hun var ute på kjøkkenet, instruerte Dagny, dette velsignede mennesket, en hjelper i alle år etter at Rita ble alene. Hummer. Hvilken duft. Skalldyrkraft og fløte. Hun hadde vurdert om hun skulle åpne et par flasker rhinskvin, men de fikk fortsette med sherryen til suppen. Rhinskvin kunne gi feil signaler i disse tider. Hun ville være nøytral. Som Norge. Dette skulle være en hyggelig kveld. Uten minelegging av noe slag. Hun hadde savnet det lenge. En dose elementært menneskelig samkvem. Dannet konversasjon. Noen kvessende replikker.

Høyere forventninger hadde hun ikke.

Ute i stuen fant hun glasset sitt og nærmet seg gruppen med de to herrene. Albert, broren, som hadde skutt, eller latt andre skyte, så mange hval at han hadde blitt fyrstelig rik og bodde i et palass i Sandefjord. Og Max, lille Maximilian. Hun kjente et stikk av agg da Albert ga beskjed om at han tok med seg vennen, hun ville aldri ha invitert Max, men nå tenkte hun at det var fint å se ham i stuen. Han hadde aldri klart å skaffe seg en kone, men en professortittel var for lengst i havn – allerede som gutt behersket han kunsten å finne de gunstigste posisjonene for sjakkbrikkene sine. Hvem ville ha gjettet det da han sprang rundt i kortbukser og kastet stein etter henne? Og der, litt utilpass, sto Ragnhild, niesen, som Rita likte så godt og som hun hadde hatt som reisefølge i Østerdalen og Rondane for et par år siden. Albert opp av dage, men med en hjertevarme Albert manglet. Det overrasket ikke at hun ville utdanne seg til sykepleierske.

Kanskje burde Ragnhild starte med sin far? Gi ham en vaksine mot hovmod? Nei, ikke slike perfide tanker nå.

Rita klapper i hendene og ber alle ta plass i spisestuen,

viser hver og en hvor de skal sitte, og idet hun tar inn det vak-
kert dekkede bordet, det blanke bestikket, tulipanene, stea-
rinlysene, gjestene i ring rundt, blir hun fylt av en sjelden
varme, nærmest en desperasjon, og hun griper seg i å tenke
at alt skulle være som det var nå, at tiden skulle stoppe, som
det kampanilelignende gulvuret ved veggen, det som ikke var
trukket siden faren døde; at hun egentlig ikke bejaet denne
kontinuerlige forandringen, utviklingen, veksten, døden, den
hun hadde stått og tenkt på for et øyeblikk siden. Tvert om.
Guttene skulle alltid være som de var nå. Like blussende, like
fulle av livshunger. Hun lo innvendig, før hun ristet det av
seg, nesten irritert, og hun nikket til Dagny. Sammen begynte
de å bære inn hummersuppen, dype tallerkener som duftet
bedre enn noen røkelse.

“Har du ennå ikke skaffet fast hjelp i huset,” sa Albert.
Han ville at hun skulle leve standsmessig. Som han selv. Sam-
tidig lot han hånden hvile litt for lenge i Dagnys korsrygg da
hun plasserte tallerkenen foran ham. Han hadde alltid likt
Dagny.

“Harald kan hjelpe til å servere!” sa Sigurd. Rita hørte
den litt ondsinnede snerten i replikken.

Albert tok hintet: “Jobber du fremdeles på den forsofne
Theatercaféen, Harald? Jeg trodde du hadde større ambisjo-
ner, gutt. Burde du ikke drive det til noe mer enn å bukke og
skrape for døgenikter?”

Harald svarte ikke, luktet heller på suppen, signaliserte til
moren at han var sulten, gledet seg til maten.

“Se på din bror,” drev onkelen på. “Rettsvitenskap er tin-
gen. Mer enn noen gang trenger vi jurister. I tillegg blir en
god advokat rik. Hvordan går det, Sigurd?”

“Bra, men jeg er jo fremdeles bare i begynnelsen av stu-
diet,” sa Sigurd.

Max henvendte seg til Harald, oppriktig nysgjerrig: “Hva
sier de rundt bordene på caféen? Blir vi trukket med i krigen
eller ikke?”

“Ingen tror krigen kommer hit,” sa Harald, men la til: “Bare pessimistene. De som ikke gir tips.”

Max lo og hvisket noe til Ragnhild, sin unge bordvertinne. Siden alle nå hadde en appetittvekkende tallerken foran seg, løftet Rita glasset og deklamerte et lite vers: “Oppover stjerne none min tanke fór, / og ville granske løynde guddomsord / om lagnad vond og god – då kvad ei røyst: / ‘Den lagar manneætti sjølv på jord.’” Verset var ment som en liten provokasjon, eller som et utgangspunkt for en samtale. Det passet uansett, de politiske omstendighetene tatt i betraktning. “Fra *Rubaiyat* av Omar Khayyam,” sa hun som oppklaring, “gjendiktet av Alexander Seippel. Jeg traff jo Seippel – denne merkelige figuren – flere ganger i byen, i antikvariatet til far. Han har oversatt Hâfez også. Velkommen. Vær så god, spis.”

“Du og Persia,” sa Sigurd i et ertende tonefall. “Du burde ha servert dadler og te, mor.”

“Det er vel det eneste skjønnlitterære du har lest,” spøkte Harald, “disse snodige persiske poetene.” Han skottet mot Maud, vis-à-vis, men bemerkningen lot ikke til å more henne. Rita visste at Maud og guttene var mye sammen, de hadde til og med gått på ski inn til hytta hennes på Krokskogen. Hun skulle være en racer på ski. Etter hva de fortalte gikk hun, flere ganger om vinteren, på ski fra Jevnaker, hjemstedet, gjennom Nordmarka og til byen. En jente Nansen ville ha satt pris på, ingen tvil om det, han som hadde truffet sin Eva på ski i Frognerseterskogen. Jo, og så leste Maud mye og ville skrive for en avis. Fotograferte til og med. Stakkars barn, hun hadde tydeligvis ingen anelse om hvilken mannsbastion en avis var. Ved to anledninger hadde hun spurt om å få ta bilder av Rita. De snakket litt da, og Maud stilte flere overraskende spørsmål. “Du har et fint ansikt,” sa Maud etterpå. “Jeg samler på fine ansikter.”

Rita likte henne. Likte gløden. Pågåenheten. At hun ikke falt inn i de gamle mønstrene, som så nedslående mange andre unge kvinner.

“Fy da, det er stygt å undervurdere sin mor,” lo Rita, før hun benyttet anledningen til å si at de savnet noen, men hvorfor dvele ved det. Og så takket hun for gavene, helt unødvendig, men tusen takk. Sønnene ga henne bare noe symbolsk, fra Freia-butikken på Karl Johan, men av Maud – igjen lot Rita seg forbause – hadde hun fått en grammofonplate, to cellosuiter av Bach, spilt inn av Pablo Casals. En sjelden gave. Det var allikevel ikke det som gjorde henne mest oppglødd, men at Maud sa noe som Rita selv ikke visste, at Casals hadde vært på republikanernes parti i borgerkrigen, at han nå bodde i Frankrike og nektet å dra tilbake til Spania. Maud fulgte med, Rita likte henne allerede bedre enn noen av de unge damene guttene tidligere hadde kommet drassende med.

“For en subtil smak,” sa Max og førte skjeen kjærlig ned i siste rest av suppen. “Og for en vidunderlig aroma. Bravo, Rita!”

Av Albert, og Ragnhild, hadde hun fått et overdådig sølvsmykke, hun visste ikke helt om broren gjorde det av storsinn eller om han ville markere noe. Max hadde med sin seneste bok, om Albrecht Dürer. Hun var usikker på om hun likte Dürer, men takket høflig. Og kanskje litt imponert. Max som skrev bøker. Lille Max. Idet han kom inn døren og ga henne boken, hadde han hvisket: “Ah, fremdeles den mørke skjønnhet, Rita. Og den burgunderrøde kjolen, det stoffet, håret ditt, får meg til å tenke på et portrett av John Singer Sargent.” Hun måtte nesten skyve ham unna, også på grunn av en påfallende sterk velduft: “Du har forlest deg på kunsthistorie, Max.” Hun tenkte at det var den generøse utringningen som fascinerte ham og ingenting annet. Selv når han så henne i øynene, klarte han aldri helt å skjule lysten etter å senke blikket mot kløften mellom brystene hennes, en av grunn som gjorde ham svimmel allerede i ungdommen. Før de gikk til bords, hadde han, igjen med det todelte blikket, villet snakke om karrieren hennes. Kom hun seg videre? Hun tenkte at han

mente “høyere opp”. Men hun ble usikker. Visste han noe om professoratet, stillingen som glapp?

Denne kvelden ville Max tydeligvis vise seg fra sin beste side, sin vittige, Oscar Wilde-aktige side. Hun var glad for det. Men han var lumsk. Hun tenkte alltid at han manglet et eller annet viktig organ. Og nå snakket han intenst med godhjertede Ragnhild. Burde Rita advare henne?

Ikke miste optimismen! Hovedretten kom på bordet. And. Alltid and. Krydret ikke bare med salt og pepper, men også litt malt kardemomme. Syltede epler og gresskar ved siden av. Honningssaus. Hun utbrakte en ny skål, for familie og venner. Dette skulle bli en minneverdig aften. En salong-aktig aften, funklende av intelligente kommentarer. Kanskje med en pasiar om verdenshistorien som kjøl, om lekser man kunne lære, ikke minst når man tok den spente situasjonen utenfor stuevindue med i betraktningen. Men det begynte å skurre et stykke ut i måltidet, da Albert kremtet. Rita la merke til at han hadde virket litt irritert alt da han kom, kanskje fordi kona og den obsternasige sønnen ikke hadde blitt med. Rita var bare glad til, hun hadde et anstrengt forhold til Constance, eller “Trettiårskrigen”, som Albert kalte henne. Men nå kremtet han og bemerket at anden var for tørr, han sa det henslengt, men like fullt slik at alle hørte det, anden var litt tørr, faen, han skulle tatt med noe førsteklasses indrefillet, hvorfor ga hun ham ikke bare beskjed; Rita lot seg ikke merke, selv ikke da Ragnhild så anklagende på sin far og sa at anden smakte helt fortreffelig; Rita lot som ingenting, egentlig var mat en bagatell, egentlig trengte hun ikke å ha servert mat i det hele tatt, hun var ikke opptatt av mat; selv om hun var kvinne, hadde hun alltid mislikt å kokkelere, hun gjorde bare det hun måtte, sørget for at de tre barna fikk i seg det de trengte; matlaging var en nødvendig, men ubetydelig syssel, allikevel satt hun og ergret seg over at broren hadde måttet nevne dette om anden, for anden var tørr, ikke engang sausen kunne bote på det.